

Никакви потери и репресалии на бугарските фашисти не можеле да ја скршат сопротивата на народот и да ги сопрат акциите на народните партизани против нивната асимилаторска политика во Македонија. Наставата по училиштата во велешката околија била прекратена сè до крајот на 1942 година, а во некои села останале во таква положба и до крајот на бугарската фашистичка окупација во 1944 година.

В. ВЕСКОВИЌ—ВАНГЕЛИ

ОРГАНИЗАЦИЈАТА „ЖЕНИ СОЦИЈАЛИСТКИ (КОМУНИСТКИ)“ ВО СКОПЈЕ ВО 1920 ГОДИНА

Крајот на Првата светска војна за Македонија значеше нова делба меѓу балканските соседи. Сегашната територија на СР Македонија беше вклучена во новосоздадената држава — Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. Непризнавањето на македонската нација, денационализаторската политика на владеачката буржоазија и економската експлоатација, ја влошувале и инаку тешката положба во земјата, настаната поради огромните воени опустошувања. Разурнатото стопанство, безработицата, постојаното качување на цените на основните артикли за живот, како и силното ехо од Октомвриската револуција ги револуционизирале македонските работни маси. Добар дел од нив се приклучил кон Социјалдемократската партија, бидејќи единствено нејзината револуционерна програма ветувала решение на националните и економско-политичките прашања.

Во новосоздадената југословенска држава политичката и социјалната положба на жената останала неизменета. Жената во Југославија не добила никакви политички права, а во Македонија бил на снага стариот српски граѓански закон од 1844 година, кој со 920 параграф ја изедначувал жената со малолетните и слабоумните. Но примената на тие стари закони, кои ја санкционирале нерамноправната положба на жената во општеството, била во непомирлив расчекор со развитокот на општествените односи и ја упатувале жената кон борба за револуционерно менување на својот статус во општеството.

Со обединителниот конгрес на работничките движења и социјалистичките организации во Југославија (20—23. IV. 1919 г. во Белград), работничкото и социјалистичкото движење во Македонија станува составен дел на новформираната Социјалистичка работничка партија на Југославија (комунисти), која веќе на идниот конгрес се преименувала во Комунистичка партија на Југославија (КПЈ). Во документите на Обединителниот конгрес и про-

грамата на КПЈ јасно е набележена потребата од здобивање рамноправен статус на жената.¹⁾ Директно и револуционерно поставеното барање за еднаквост на жената во политичкиот и економскиот живот на земјата бил основниот услов за безрезервното приоѓање и вклучување на жената во КПЈ. Во истото време, кога се одржувал Обединителниот конгрес, дошло до обединување и на женското работничко движење во Југославија.²⁾ Имено, на 20 април 1919 година вечерта, во Белград била одржана конференцијата на жените комунистички и формирана организацијата „Жени социјалистички (комунистички)“. На конференцијата бил усвоен статутот на Организацијата и формиран Централен секретаријат на жените социјалистички (комунистички). Статутот предвидувал создавање на посебни покраински, а потоа и месни секретаријати на „Жени социјалистички (комунистички)“. Организацијата на жените се сметала како дел од партиската целина, како „технички-извршен одбор за агитација и организирање на жените.“³⁾

Во овој прилог нашата цел е, врз база на достапната документација и литература, да дадеме кус приказ за активноста на организацијата „Жени социјалистички (комунистички)“ во Скопје од нејзиното формирање (29. II. 1920) до Обзнаната.⁴⁾

Учеството на жената од Скопје во социјалистичкото и работничкото движење било евидентно уште пред Првата светска војна

1) Историјски архив КПЈ, Београд, 1948, стр. 12.

2) За неделивоста на женското работничкото движење од движењето на работничката класа и нивната заедничка борба против експлоатацијата и класното општество, уште на Првиот конгрес на II Интернационала (1889) се искажала Клара Цеткин (Види: Конгреси Друге Интернационале, Београд, 1953, кн. прва, стр. 122—128). Ваков став кон женското движење имале и некои балкански социјалисти, меѓу кои особено се истакнувал Димитрие Туцовиќ. Во статијата „Нов положај — ново друштво,“ Туцовиќ критички му приоѓа на женското работничко движење изведувајќи заклучок за неговата неделивост од напредното движење на работничката класа. Тој вели: „Тоа не се две движења, туку единствено движење на класноесвесниот пролетаријат, кој под знамето на социјалдемократијата се бори за ослободување на целата работничка класа, на работниците и работничките, ослободување, кое за работничката класа значи не само отфрлање на оковите на капиталистичката експлоатација, туку и оковите на женската потчинетост...“ (Види: в. Једнакост, Београд, бр. 2, 16. I. 1924).

Македонските социјалисти уште со организирањето на првото социјалистичко работничко просветно друштво во Велес 1894 година од Васил Главинов, прават обид за делување меѓу жените. Меѓу првите, во друштвото биле привлечени Роса Плавева и неколку учителки од градот. Меѓутоа, помасовното и поорганизираното вклучување на жената во работничкото движење е од понов датум (Види: Роса Плавева: Кратки белешки од мојот живот, стр. 2, ракопис во Институтот за национална историја, Скопје; Данчо Зографски: Васил Главинов, Скопје 1968, стр. 3).

3) Статут жена социјалиста (комуниста) ..., в. Једнакост, Београд бр. 1, 1. III. 1920.

4) Поради малиот број број сочувани документи, што се однесуваат на проблемот што е предмет на нашето обработување, а за дообјаснување на извесни активности на организацијата на „Жените социјалистички (комунистички)“ во Скопје, бевме принудени да се послужиме со анкетирање на некои сè уште живи учесници во работничкото движење во 1919 и 1920 година.

и заземало значајно место во политичкиот живот на градот. Присутноста на социјалистичката мисла кај скопските жени имало за последица некои од нивните акции да носат интернационален карактер, што му дало нов квалитет на женското движење, правејќи од него една од алките на меѓународното работничко движење. Во текот на истражувањата дојдовме до податоците за постоењето на цврста социјалистичка јатка во женското движење која бележи континуирана активност, особено интензивна во време на формирањето на првата социјалистичка организација во Скопје (9. II. 1909). Станува збор, за група жени собрани околу социјалистката Роса Плавева. Меѓу нив имало и жени од турската народност. За одбележување е што иако малубројни тие преземале толку смели и широки акции што не само ја манифестирале одлучната решеност за безкомпромисна класна борба, туку го откривале и нивниот беспрекорен интернационалистички рефлекс. Така, постојат укажувања за кореспонденција на Роса Плавева со Роза Луксембург уште од 1917 година.⁵⁾ Писмата на Роза Луксембург што доаѓале во Скопје биле читани на состаноците со напредните жени, а кога допрела веста за затварањето на Роза Луксембург и Карл Либкнехт, тие зеле активно учество во формираниот „Одбор за акција до германската влада за ослободување на Роза Луксембург и Карл Либкнехт“. На одржаниот протестен собир била донесена резолуција што требало да биде испратена до германската влада, со барање за нивно ослободување.⁶⁾

Пресудно за подемот и револуционерните акции на женското движење во Скопје било влијанието на скопската партиска организација, која била обновена на 9 февруари 1919 година и станала една од најјаките и најактивните во Македонија.⁷⁾ Ангажирајќи ги женските партиски кадри на теренот, Партијата вложувала

⁵⁾ Според раскажувањето на Роса Плавева, Тодор Трпков — член на КПЈ од 1919 година и активен учесник во настаните во текот на 1919 и 1920 година, како и други активисти од овој период.

⁶⁾ Исто. Резолуцијата содржела околу стотина потписи на жени. Таа била потпишана и од Роса Плавева, Катерина Капсарова, Роса Малезанова, Персида Трифунова, Накие Бајрами, Цена Плавева, Марија Допчева, Тодорка Марковиќ, Васа Георгиева и др.

Податоци за овој настан сретнуваме и во публикацијата: „1919 — 1920 СКЈ Скопје“, Скопје, 1969.

⁷⁾ За илустрација можат да ни послужат следните податоци: на денот на своето обновување Скопската организација имала само 30-тина члена, но веќе во јуни истата година бројот на членовите се зголемил на 103, од кои 16 биле жени. За поуспешно пропагирање на социјалистичката мисла и револуционерните идеи, организацијата во Скопје образувала работничка библиотека. Иста намена имало и основаното културно-уметничко друштво „Абрашевиќ“ (Види: Организација у Скопљу, Радничке новине, бр. 51. 6. III. 1919. Наш покрет у Македонији, Радничке новине, бр. 153, 29. VII. 1919), а за изградување на агитаторскиот кадар, во Скопје било отворено вечерно партиско училиште (Види: Преглед историје Савеза комуниста Југославије, Београд, 1963, стр. 62). Во в. „Социјалистичка зора“ од 9 мај 1920 година сретнуваме податоци кои говорат дека партиското членство на Скопската организација кон почетокот на април броело околу 1 000 членови.

големи усилби за политичко-идеолошката подготовка на жената, нејзиното социјалистичко воспитување и образование, а со тоа и и за нејзиното сè поголемо вклучување и афирмирање во јавниот живот. Како дел од револуционерната работничка класа женското движење претставувало непресушен извор за црпење партиски кадри, што нашло одраз не само во работата на партиските и синдикалните организации, туку и во нивниот избор за членови на партиските раководства. Делегирањето на Роса Плавева од Скопската партиска организација на Првата партиска обласна конференција за Македонија и Стара Србија, е најдобро сведоштво за афирмацијата, признанието и довербата кон жената револуционер.⁸⁾

Работата на партиската организација меѓу жените доаѓа до полн израз по Обединителниот конгрес и формирањето на Централниот секретаријат на „Жените социјалистички (комунистички).“ Во стремежот да се биде во чекор и на линија на решенијата на конгресот, жените од Скопје ја основале организацијата „Жени социјалистички (комунистички).“⁹⁾ Оснивачкото собрание било одржано на 29 февруари 1920 година во Работничкиот дом во присуство на голем број жени и партиско членство. Собранието ја потенцирало потребата од организирањето на жените комунистички и едногласно го прифатило статутот на „Жените социјалистички (комунистички),“ што бил усвоен на Обединителниот конгрес. Се пристапило и кон избор на Местен секретаријат,¹⁰⁾ на кој му била наложена задачата „почесто да свикува собири и организира предавања за агитација и оспособување на жените за борба во редовите на пролетаријатот.“¹¹⁾ Веќе по неколку месеци односно на 29 август 1920 година, бил избран нов Местен секретаријат на Организацијата.¹²⁾ За

⁸⁾ На конференцијата биле донесени значајни решенија: одлучено е во Скопје да почне издавањето на партискиот весник „Социјалистичка зора,“ бил избран Покраински секретаријат за Македонија и Стара Србија со седиште во Скопје, кој потпаѓал под Покраинскиот одбор за Србија и Македонија во Белград. (Види: Извршујемо наше задатке! Социјалистичка зора, Скопље, бр. 1, 1. II. 1920. Преглед историје СКЈ, Београд, 1953, стр. 61.)

⁹⁾ Позив на збор, Социјалистичка зора, Ск., бр. 9, 29. II. 1920.

¹⁰⁾ Настојувањата да го реконструираме првиот состав на Месниот секретаријат на „Жените социјалистички (комунистички)“ останаа безрезултатни. Од извршените анкетирања на учесниците во работничкото движење дојдовме само до некои имиња на жени, членки на Организацијата: Роса Плавева, Софија Младеновиќ, Цаја Тасиќ, Накие Бајрами, Персида Трифунова, Васка Георгиева, Роса Јорданова, Стојна Георгиева.

¹¹⁾ Историски архив на КПМ, Скопје, том I, стр. 104.

¹²⁾ Според известувањето на „Социјалистичка зора“ соборот на жените комунистички за нов Местен секретаријат бил одржан на 29. VIII. 1920 година, кој датум го прифаќаме за точен. (Види: „Секретаријат „Жена комуниста,“ Социјалистичка зора, СК. бр. 76, 11. IX. 1920), додека в. „Једнакост“ истиот собор го датира еден месец понапред. (Види: У неделају 29. VII..., Једнакост, Београд, бр. 10, 11. XI. 1920). Во прилог на нашето определување за датирањето на соборот во август се и двата повика за собор на жените комунистички, што биле објавени непосредно пред одржувањето на соборот, односно на 27 и 28 август 1920. (Види: Позив на збор, Социјалистичка зора, Ск., бр. 66, 27. VIII. 1920 и бр. 67, 28. VIII. 1920.)

секретар била избрана Цаја (Савка) Тасиќ, истакнат организатор и масовик, а за членови: Даринка Стојановиќ, Лепосава Стојановиќ, Костадина Филипова, Роса Плавева, Катица Ѓорѓиева и Ана Ѓорѓевиќ.¹³⁾

Месниот секретаријат на „Жените социјалистски (комунистски)“ во Скопје, во соработка со партиската организација, развил значајна агитациона активност и на широк план пристанил кон организирањето на работничките и прогресивните жени. Освен редовните седници на Месниот секретаријат, што биле одржувани еднаш неделно, биле организирани чести собири и конференции, на кои освен за потребата од борбата на жената за рамноправност се дискутирало и за материјалната положба на работничката класа, за обновувањето на синдикалните организации, организирањето на тарифни акции и штрајкови. Често присутна тема на собирите било и нерешеното национално прашање. Социјалистичкото воспитување и активирањето на жената се одвивало и преку работничката библиотека, курсевите за водење на домаќинство, кроење и шиеење, собирањето прилози за „Борбениот фонд“ и за весникот „Социјалистичка зора“ во кој и тие учествувале со свои лични прилози, растурањето на пропаганден материјал и летоци и многу други форми на работа.

Месниот секретаријат на жените комунистски од Скопје организирал широка акција за просветување на жената од градот и селото. За таа цел биле образувани специјални екипи. Особен интерес бил покажан во просветувањето на жената од турското малцинство. За исполнувањето на таа задача со голем ентузијазам пристапила учителката од турска народност Накие Бајрами. Нејзината упорност и доследност многу допринеле акцијата да постигне успех.

Работата со жените на село не ги дала очекуваните резултати. Зафатена со полска и домашна работа, најчесто неписмена и оптоварена со сознанието дека таа исклучително му припаѓа на домот и семејството, селанката со недоверба гледала на акцијата на жените комунистски, иако, кон крајот на мај 1920 година 14 скопски села имале свои партиски организации или поверенства.¹⁴⁾

Организацијата на „Жените социјалистски (комунистски)“ имала посебна задача во врска со работата на детската група „Будуќност“, создадена во Скопје едновременно со организацијата на жените комунистски. Групата била една ветка на истоимената југословенска детска организација и во неа членувале деца на организираниите работници од 6—15 годишна возраст. Содржината на работата имала воспитно-образовен карактер. Преку различните форми на работа работничкиот подмладок се воспитувал во со-

¹³⁾ Секретаријат „жена комуниста,“ Социјалистичка зора, Ск., бр. 76, 11. IX. 1920.

¹⁴⁾ Преглед историје СКЈ, Београд, 1963, стр. 61.

цијалистички дух и му било објаснувано зошто се бори работничката класа и КПЈ. Една од формите на работата било и празнувањето на детскиот ден 3 октомври. Во 1920 година скопските деца го прославили својот празник изведувајќи богата програма во Работничкиот дом и манифестација низ градот.¹⁵⁾

Работата на жените комунистки во подготовките и изведувањето на тарифните акции и штрајкови била многу значајна. Меѓутоа, тешко е, па и невозможно, нивната ангажираност одделно да се прикаже. Тие делувале заедно со целото синдикално членство, а нивните акции не биле и не можеле да бидат посебно регистрирани. Така на пример, тие многу успешно агитирале и учествувале во подготовките и спроведувањето на штрајкот на Сојузот на монополските работници, во април 1920 година, кој воедно бил и израз на солидарност со учесниците во Генералниот штрајк на железничарите. Меѓу организаторите на монополскиот штрајк во Скопје, посебно се истакнале комунистките Персида Трифунова, монополска работничка, Роса Плавева и Софија Младеновиќ.¹⁶⁾

Во исполнувањето на својата основна задача — опфаќањето на што поголем број жени и нивното социјалистичко воспитување и образование — Месниот секретаријат на „Жените социјалистки (комунистки)“ пристапил кон организирање на првوماјското празнување, повикувајќи ги жените на собир, уште на 29 март 1920 година.¹⁷⁾ На одржаниот собир се дискутирало за значењето на 1 мај и бил формиран одбор од жени комунистки за организирање на првوماјското празнување. Кон крајот на април истата година, во в. „Социјалистичка зора“ излегол покус напис од Роса Плавева во вид на проглас, со кој се повикувале жените масовно да учествуваат во првوماјските манифестации.¹⁸⁾ Во резултат на големите подготовки дошло до масовно учество на скопското работништво во прославата на 1 мај 1920 година.¹⁹⁾

Со приближувањето на општинските и парламентарните избори, жените, доследни во започнатата борба за политичка еднаквост, пројавиле поголема ангажираност во јавниот живот на градот и ја зголемиле агитацијата за еднакво право на глас. Месниот секретаријат на „Жените социјалистки (комунистки)“, веќе афирмиран како водач на женското работничко движење во Скопје, активно се вклучил во предизборната кампања. Комунистките одржувале чести собири со жените, објаснувајќи ја двојната обесправеност на жената и односот на КПЈ кон женското право на

¹⁵⁾ Дечји дан у Скопљу, Социјалистичка зора, Ск., бр. 90, 2. X. 1920, и бр. 91, 5. X. 1920.

¹⁶⁾ Штрајк монополских радника-ца, Социјалистичка зора, Ск., бр. 23 и 24 (април) 1920.

¹⁷⁾ Савез жена комуниста, Социјалистичка зора, Ск., бр. 17, 28. III. 1920. Са збора жена комуниста, Социјалистичка зора, бр. 18, (април) 1920.

¹⁸⁾ Женама — комунистима, Социјалистичка зора, Ск., бр. 22, (април) 1920.

¹⁹⁾ Прослава у Скопљу, Радничке новине, Београд, бр. 115, 15. V. 1920.

еднаквост, како и борбата на работничката класа во рушењето на капиталистичкото општество. За поуспешна и поорганизирана агитација околу општинските избори, на собирот на жените одржан на 19 август 1920 година, бил формиран посебен агитационен одбор.²⁰⁾ Од податоците со кои располагаме може да се заклучи дека жените комунистички многу активно агитирале за комунистичките одборници, растурале пропаганден материјал, а некои од нив својата агитација ја прошириле и на скопските села.

Општинските избори биле одржани на 22 август 1920 година. Поради теророт и фалсификацијата од буржоаските странки и званичната власт, тие не ги дале очекуваните резултати што ги барала Комунистичката партија. Во одговор на незаконското одржување на изборите, партиската организација во Скопје организираше протесни собири и демонстрации. Под притисок на овие протести и на јавното мислење, Државниот совет бил принуден да ги поништи изборите и да распише нови, кои биле закажани за 24 октомври истата година. Ваквиот развиток на настаните ги активирал уште повеќе жените комунистички. Агитацијата за комунистичките одборници, како за општинските, така и за парламентарните избори, зела уште поголем замав.

На 24 октомври 1920 година Скопје им се придружило на комунистичките општини во Југославија.²¹⁾ Парламентарните избори што биле одржани само еден месец подоцна (28. XI. 1920) ѝ донеле уште една победа на скопската партиска организација. Наспроти теророт на органите на власта, кои ги забранувале комунистичките собири, ги конфискувале летоците и ги затварале агитаторите и говорниците, а понекогаш и кандидатите за пратеници, од избраните 5 пратеници, 3 биле од редовите на Комунистичката партија.

И точно во екот на распалената класна борба и првите големи успеси на Комунистичката партија, која во текот на двогодишната работа успеала да организира и голем број жени, особено во работничките центри, само еден месец по одржаните парламентарни избори, настапила Обзнаната. Комунистичката партија бил забранета, а Работничкиот дом во Скопје затворен. Забрането било и излегувањето на весникот „Социјалистичка зора,“ како и работата на синдикалните организации. Со тоа и активноста на жените комунистички, како и на целото партиско членство, влегува во нова, многу потешка фаза на илегална борба со класниот непријател.

²⁰⁾ Позив на збор! Социјалистичка зора, Ск., бр. 58, 16. VIII. 1920. Збор жена, Социјалистичка зора, бр. 62, 20. VIII. 1920.

²¹⁾ Орде Ивановски: Скопската комунистичка општина, Гласник на Институтот за национална историја, Скопје, 1960, III/2, стр. 31—45.